

تاریخ

همدان / همدان

فاطمه کاظمی

عکس‌ها: نرگس اخوان

چندی پیش «گنبد علویان» در فهرست میراث جهانی اسلام ثبت شد. دبیرکل کمیسیون ملی آیسکو (ICESCO) میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ثبت پنج اثر فرهنگی و تاریخی کشورمان در فهرست میراث جهان اسلام را اعلام کرد. در این نامه آمده است: پنج اثر فرهنگی و تاریخی کشور ثبت شده در فهرست میراث جهان اسلام عبارت‌اند از: منظر فرهنگی قلعه الموت، مجموعه آرامگاهی شیخ احمد جام، مجموعه تاریخی بسطام، منظر فرهنگی ماسوله و گنبد علویان همدان.

سازمان جهانی اسلامی برای آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ آیسکو (ICESCO) سازمانی تخصصی است که تحت حمایت سازمان همکاری اسلامی (OIC) فعالیت می‌کند و در زمینه‌های آموزش، علوم، فرهنگ و ارتباطات در کشورهای اسلامی و به منظور حمایت و تقویت روابط بین کشورهای عضو به فعالیت مشغول است. دفتر مرکزی این سازمان در رباط در کشور مراکش واقع شده است. آیسکو برای شناسایی، معرفی و حفاظت بهتر میراث جهان اسلام چند سالی است که در حال تدوین فهرستی از آثار شاخص فرهنگی و تاریخی جهان اسلام است. این فهرست اختصاص به جهان اسلام داشته و غیر از فهرست میراث جهانی یونسکو است. به بهانه این اتفاق و خبر خوب، به معرفی اجمالی گنبد باشکوه علویان؛ یکی از آثار تاریخی برجسته استان همدان می‌پردازیم.

● گنبد علویان کجاست؟

در فاصله بین میدان عین القضاة و میدان امامزاده عبداللّه (ع) بنایی وجود دارد که یادگاری از دوره سلجوقیان قرن ششم هجری است. دیدن این بنا هنر گچبری ایران را به درستی عیان می‌کند؛ اثری بی نظیر در گچبری و آجرکاری تاریخ این سرزمین که اگرچه بسیار آسیب‌دیده و تخریب‌شده، اما یکی از آثار تاریخی را با خود به همراه دارد.

این بنا به صورت چهارضلعی است و ۵/۱۱ متر ارتفاع دارد. چهارگوشه بنا دارای طاق‌نماهایی است که اطراف آن گچبری شده است و همچنین داخل بنا تماماً از کنیه‌های گچی استفاده شده است. بنا دارای سردابی است که راه آن از محرابی است که در ضلع جنوبی قرار دارد و مزاری مستطیل شکل در داخل سرداب که گفته می‌شود متعلق به دوتن از سادات علوی است با کاشی‌های سبز رنگ پوشیده شده است. سرداب مانند چله‌خانه‌هاست و از ۶ حجره با طاق‌نما تشکیل شده است. سلسله علویان قرن‌ها در شهر همدان می‌زیسته‌اند و برخی از آن‌ها از امیران این شهر به شمار می‌رفته‌اند. برخی این بنا را خانقاه علویان در همدان دانسته‌اند و از آنجا که در دوره‌هایی از تاریخ، آیین عرفانی مورد مخالفت حاکمان بوده است، از سرداب برای مراسم آیینی و عرفانی استفاده می‌شده است.

دور وایت درباره این بنا در بین عوام وجود دارد؛ به باور مردم همدان قدیم از سرداب گنبد علویان راهی به کربلا وجود داشته و دیگر اینکه بنا گنبدی مرتفع داشته که در جنگ جهانی دوم بر اثر بمباران از بین رفته است.

این اثر یکی از شاهکارهای معماری و گچبری پس از اسلام در همدان است و طی شماره ۹۴ در تاریخ ۱۵/۱۰/۱۳۱۰ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

این بنا در میان نمونه‌های به جا مانده معماری دوره اسلامی بی نظیر و از نمونه‌های منحصر به فرد معماری ایران زمین است که در شهر زیبای همدان قرار گرفته است. گنبد علویان، میراثدار پیشینه اعتقادی اهالی این دیار و همواره مورد توجه محققان بوده است.

بنای گنبد علویان که تاچندی پیش در محدوده دبستانی کوچک در بافت قدیمی شهر قرار گرفته بود و فرصتی برای شناساندن معماری منحصر به فرد خود نداشت، اکنون پس از آزاد کردن بافت پیرامون و تجهیز محدوده آن در وضعیت مناسب‌تری قرار گرفته و به دلیل معماری ویژه و تزئینات بسیار پیچیده گچی آن، درخور معرفی است.

● تاریخچه

بر اساس شناسنامه فنی بنا، این گنبد یکی از یادگارهای متعلق به اواخر دوره سلجوقیان در قرن ششم هجری است که توسط خاندان علویان ابتدا به عنوان مسجد احداث و در دوره‌های بعد با ایجاد سردابی در زیرزمین به مقبره آن خاندان تبدیل شده است. خاقانی به کنایه، از آن به عنوان گنبد سبز یاد کرده و فرهنگ عامیانه مردم استان همدان نیز بر این امر دلالت دارد که می‌گوید:

دلا دوشم دلا دوشم دلا دوش به حق گنبد سبز سیه پوش

علت نام‌گذاری این بنا به گنبد علویان این است که در گذشته‌های دور دارای گنبد بوده، گرچه در اثر گذشت زمان، گنبد آن فرو ریخته است. از سوی دیگر، علاقه شدید مردم به سادات و دوستانان حضرت علی (ع) و مدفون بودن دوتن از خاندان علویان در این بنا موجب شده آن را به این نام بخوانند. گنبد علویان به اعتبار تحقیقات باستان‌شناسان، بنایی مغولی یا به عبارتی سلجوقی تکامل یافته است.

این گنبد به دلایل متعدد از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد کالبدی و ظرافت و تزئینات استثنایی آن، همواره مورد توجه ویژه محققان قرار داشته است.

نقشه بنا، چهارضلعی و گوشه‌های آن دارای لبه‌های ستاره‌ای شکل است. دیوارهای این مقبره تا خط آغاز گنبد، باقی مانده اما خود گنبد فرو ریخته و از بین رفته است. اداره کل باستان‌شناسی در سال ۱۳۱۷ به تعمیر و مرمت این بنا اقدام کرده و پوششی از چوب و شیروانی برای آن ترتیب داده است.

این مقبره که با آجر ساخته شده، از سطح زمین بالاتر است و مانند سایر مقبره‌های چهارضلعی مشابه، روی یک سکو قرار دارد. این سکو در واقع طبقه زیرین مقبره است. جلودر ورودی این مقبره ۹ پله سنگی دیده می‌شود.

این بنا در فهرست میراث جهانی اسلام
ثبت شده است

گنبدی
که نیست